

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 913

SÜFÎ MENÂKİBNÂMELERİNDE ÂYET
VE HADİSLERİN İŞÂRÎ YORUMLARI
Dr. Cüveyriye İLTUŞ

ISBN: 978-625-7205-97-9

1. Baskı, Aralık 2020, Ankara, 1.000 Adet

© Bütün Yayın Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.
Bu eser Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık
Ticaret İşletmesi Yönetim Kurulu'nun 03.12.2020
tarih ve 150 sayılı kararıyla uygun görülmüştür.

Bu eserin ilmî / edebî redaksiyonu İLK SAY Kurulu
marifetiyle yapılmıştır.

Yayıncı Sertifika No: 48058

BASKI: **TDV**
YAYIN MATBAACILIK TİC. İŞLETMESİ
BASİMEVİ | PRINTING HOUSE

Ostim OSB Mahallesi, 1256 Cadde No: 11
Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312 354 91 31 (pbx)

Faks: 0312 354 91 32

e-posta: bilgi@tdv.com.tr

SÛFÎ
MENÂKIBNÂMELERİNDE
ÂYET VE HADİSLERİN
İŞÂRÎ YORUMLARI

Dr. Cüveyriye İLTUŞ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	V
TABLolar LİSTESİ	VIII
KISALTMALAR	XIII
ÖN SÖZ	XV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MENÂKİBNÂMELER VE İŞÂRÎ TEFSİR

1.1. MENKABE VE MENÂKİB KAVRAMI	13
1.1.1. Menâkıbnâmelerin Tarihî Gelişimi	13
1.1.2. Menâkıbnâmelerin Özellikleri	15
1.1.3. Menâkıbnâmelerin Yazılış Nedenleri	18
1.1.4. Tasavvuf Tarihi Açısından Menâkıbnâmeler.....	19
1.2. İŞÂRÎ TEFSİRİN TANIMI VE MAHİYETİ	21
1.2.1. İşârî Tefsirin Ortaya Çıkış Sebepleri	27
1.2.1.1. Kur'ân-ı Kerîm	27
1.2.1.2. Sünnet	29
1.2.1.3. İnsanların Mizaçları ve Sahip Oldukları Sosyokültürel Birikimlerdeki Farklılık	31
1.2.2. İşârî Tefsirin Tarihsel Gelişimi	32
1.2.3. İşârî Tefsirin Türleri	35
1.2.4. İşârî Tefsirde Yöntem Anlayışı	36
1.2.5. İşârî Tefsirin Sınırları	40
1.2.6. İşârî Tefsirde Zâhir-Bâtın Anlayışı	42
1.2.7. İşârî Yorumun Bâtınî Yorumdan Farkı	45
1.2.8. İşârî Tefsirin Geçerliliği ve Problemleri	46

1.2.9. İşâri Tefsir Ekolünün Tefsire Olumlu ve Olumsuz Etkileri	48
1.3. HADİSLER VE İŞÂRÎ YORUM	49
1.3.1. Hadislerin İşâri Yorumuna Yönelik Kurallar	50
1.3.2. Sûfîlerin Hadise ve Şerhine Katkıları	51
1.3.3. Sûfî Yorumun Özgünlüğü	52

İKİNCİ BÖLÜM

SÛFÎ MENÂKİBNÂMELERİNDE GEÇEN KAVRAMLAR VE YER ALAN BAZI ÂYET VE HADİSLERİN İŞÂRÎ YORUMLARI

2.1. Âlem	57
2.2. Cem' ve Fark	65
2.3. Cennet	67
2.4. Cömertlik ve Kanaat	69
2.5. Cüz'	73
2.6. Dua	74
2.7. Elest Bezmi	77
2.8. Fakr	81
2.9. Fenâfillah	88
2.10. Fenâ ve Bekâ	89
2.11. Gaybet ve Huzur	92
2.12. Güzel Ahlâk	94
2.13. Halvet	98
2.14. Hâl ve Vâkıa	100
2.15. Havâtır	102
2.16. Hikmet	107
2.17. İbadet	112
2.18. İlim	122
2.19. İman	135
2.20. Kabirlerden İstimdad/Tevesşül	140
2.21. Kabz ve Bast	143
2.22. Kalp ve Kalp Tasfiyesi	145
2.23. Kerâmet	160
2.24. Keşif	164
2.25. Kur'an Okuma	165
2.26. Kurb ve Bu'd	170
2.27. Mârifet	174
2.28. Nefes	177

2.29. Nefs	178
2.30. Ölüm	200
2.31. Riyâzet ve Mücâhede	208
2.32. Ruh	211
2.33. Sabır	215
2.34. Sâlih Amel	218
2.35. Semâ'	232
2.36. Sevgi ve Muhabbetullah	244
2.37. Seyr.....	256
2.38. Sır	261
2.39. Şahit	262
2.40. Şeriat, Tarikat ve Hakikat	263
2.41. Şevk.....	268
2.42. Şeyh (Mürşid), Mürid ve Sâlik	270
2.43. Tasavvuf.....	298
2.44. Tecelli	304
2.45. Telvîn ve Temkîn	305
2.46. Tevazu	307
2.47. Tevbe	313
2.48. Tevekkül	317
2.49. Tevhid	326
2.50. Vâcibü'l-Vücûd	331
2.51. Vakt	333
2.52. Vefâ	336
2.53. Vüsûl	338
2.54. Zâhir ve Bâtın	340
2.55. Zevk ve Şirb	345
2.56. Zikir ve Tesbih	347
2.57. Zühd	373
SONUÇ	387
KAYNAKÇA	393

TABLÖLAR LİSTESİ

■

Tablo 1: Âlem Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet ve Hadisler	58
Tablo 2: Cem´ ve Fark Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Hadis	65
Tablo 3: Cennet Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet ve Hadisler	67
Tablo 4: Cömertlik ve Kanaat Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyetler	70
Tablo 5: Cüz´ Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Hadisler	73
Tablo 6: Dua Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet ve Hadisler	75
Tablo 7: Elest Bezmi Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet	78
Tablo 8: Fakr Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet ve Hadisler	82
Tablo 9: Fenâfillah Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet ve Hadis	88
Tablo 10: Fenâ ve Bekâ Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Hadis	90
Tablo 11: Gaybet ve Huzur Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet	92
Tablo 12: Güzel Ahlâk Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyetler	95
Tablo 13: Halvet Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet	99
Tablo 14: Hâl ve Vâkıa Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet	101
Tablo 15: Havâtır Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet ve Hadis	103

Tablo 16: Hikmet Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet ve Hadisler	108
Tablo 17: İbadet Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet ve Hadisler	113
Tablo 18: İlim Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet ve Hadisler	123
Tablo 19: İman Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet ve Hadisler	136
Tablo 20: Kabirlerden İstimdad Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet ve Hadisler.....	140
Tablo 21: Kabz ve Bast Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyetler	144
Tablo 22: Kalp ve Kalp Tasfiyesi Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet ve Hadisler.....	147
Tablo 23: Kerâmet Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet ve Hadisler.....	161
Tablo 24: Keşif Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Hadis	164
Tablo 25: Kur'an Okuma Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet ve Hadisler	165
Tablo 26: Kurb ve Bu'd Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet ve Hadisler	171
Tablo 27: Mârifet Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet ve Hadisler.....	174
Tablo 28: Nefes Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Hadis.....	177
Tablo 29: Nefs Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet ve Hadisler	180
Tablo 30: Ölüm Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet ve Hadisler	201
Tablo 31: Riyâzet ve Mücâhede Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet ve Hadis	208
Tablo 32: Ruh Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyetler	212
Tablo 33: Sabır Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyetler	216
Tablo 34: Sâlih Amel Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet ve Hadisler.....	219

Tablo 35: Semâ' Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet ve Hadisler	234
Tablo 36: Sevgi ve Muhabbetullah Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet ve Hadisler	245
Tablo 37: Seyr Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyetler	257
Tablo 38: Sır Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet	261
Tablo 39: Şahit Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Hadis	262
Tablo 40: Şeriat, Tarikat ve Hakikat Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyetler	264
Tablo 41: Şevk Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet	268
Tablo 42: Şeyh (Mürşid), Mürid ve Sâlik Konularıyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet ve Hadisler	270
Tablo 43: Tasavvuf Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyetler	298
Tablo 44: Tecellî Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Hadis	304
Tablo 45: Telvîn ve Temkîn Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet	306
Tablo 46: Tevazu Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet ve Hadisler.....	308
Tablo 47: Tevbe Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet ve Hadisler	314
Tablo 48: Tevekkül Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet ve Hadisler	318
Tablo 49: Tevhid Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet ve Hadisler.....	327
Tablo 50: Vâcibül-Vücûd Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyetler	331
Tablo 51: Vakt Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyet	334
Tablo 52: Vefâ Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyetler	336
Tablo 53: Vüsûl Konusuyla İlgili Olarak İşârî Yoruma Muhatap Olan Âyetler	338

Tablo 54: Zâhir ve Bâtın Konusuyla İlgili Olarak İşâri Yoruma Muhatap Olan Âyet ve Hadisler	341
Tablo 55: Zevk ve Şirb Konusuyla İlgili Olarak İşâri Yoruma Muhatap Olan Âyet	345
Tablo 56: Zikir ve Tesbih Konusuyla İlgili Olarak İşâri Yoruma Muhatap Olan Âyet ve Hadisler.....	349
Tablo 57: Zühd Konusuyla İlgili Olarak İşâri Yoruma Muhatap Olan Âyet ve Hadisler	374
Tablo 58: “İşte o gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçır.” (Abese, 80/34-36). Âyetlerini İşâri Olarak Yorumlayan Sûfiler ve Yorumladıkları Konular.....	378
Tablo 59: “Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara, teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yükledi. Doğrusu o çak zalim, çok cahildir.” (Ahzâb, 33/72). Âyetini İşâri Olarak Yorumlayan Sûfiler ve Yorumladıkları Konular.....	378
Tablo 60: “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler.” (Âl-i İmrân, 3/169). Âyetini İşâri Olarak Yorumlayan Sûfiler ve Yorumladıkları Konular	378
Tablo 61: “Her canlı ölümü tadacaktır.” (Âl-i İmrân, 3/185). Âyetini İşâri Olarak Yorumlayan Sûfiler ve Yorumladıkları Konular....	379
Tablo 62: “Ama bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette kendi yollarımıza erİştireceğiz.” (Ankebût, 29/69). Âyetini İşâri Olarak Yorumlayan Sûfiler ve Yorumladıkları Konular	379
Tablo 63: “Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Onlar da), ‘Evet! (Buna) şahit olduk.’ dediler.” (A'râf, 7/172). Âyetini İşâri Olarak Yorumlayan Sûfiler ve Yorumladıkları Konular	379
Tablo 64: “Rabbim! Bana (kendini) göster, seni göreyim.” (A'râf, 7/143). Âyetini İşâri Olarak Yorumlayan Sûfiler ve Yorumladıkları Konular.....	380
Tablo 65: “Ancak onların bu ticaretleri kazançlı olmamış...” (Bakara, 2/16). Âyetini İşâri Olarak Yorumlayan Sûfi ve Yorumladığı Konular.....	380
Tablo 66: “Ey Rabbim! Ölüyü nasıl dirilttiğini bana göster.” (Bakara, 2/260). Âyetini İşâri Olarak Yorumlayan Sûfiler ve Yorumladıkları Konular	380
Tablo 67: “Şüphesiz bu, benim doğru yolumdur. Buna uyun. (Başka) yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır.” (Enâm, 6/153). Âyeti İşâri Olarak Yorumlayan Sûfi ve Yorumladığı Konular.....	381

- Tablo 68:** “O’na ancak güzel sözler yükselir (ulaşır). Onları da Allah’a amel-i sâlih ulaştırır.” (Fâtır, 35/10). Âyetini İşârî Olarak Yorumlayan Sûfiler ve Yorumladıkları Konular 381
- Tablo 69:** “Şüphesiz kullarım üzerinde senin bir hâkimiyetin yoktur.” (Hicr, 15/42). Âyetini İşârî Olarak Yorumlayan Sûfiler ve Yorumladıkları Konular 381
- Tablo 70:** “Biz ona şah damarından daha yakınız.” (Kâf, 50/16). Âyetini İşârî Olarak Yorumlayan Sûfiler ve Yorumladıkları Konular.... 382
- Tablo 71:** “Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler.” (Mâide, 5/54). Âyetini İşârî Olarak Yorumlayan Sûfiler ve Yorumladıkları Konular..... 382
- Tablo 72:** “Yaratanların en güzeli olan Allah’ın şanı ne yücedir.” (Mü’minûn, 23/14). Âyetini İşârî Olarak Yorumlayan Sûfiler ve Yorumladıkları Konular 382
- Tablo 73:** “Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı.” (Necm, 53/17). Âyetini İşârî Olarak Yorumlayan Sûfiler ve Yorumladıkları Konular 383
- Tablo 74:** “Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacak. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zatı bâkî kalacak.” (Rahmân, 55/26-27). Âyetlerini İşârî Olarak Yorumlayan Sûfiler ve Yorumladıkları Konular..... 383
- Tablo 75:** “Ey Tanrı’m, kavmime doğru yolu göster çünkü onlar bilmiyorlar.” (Ya Rabbi, kavmime hidâyet nasip et çünkü onlar bilmiyorlar.) Hadisini İşârî Olarak Yorumlayan Sûfi ve Yorumladığı Konular 383
- Tablo 76:** “Eğer beni seviyorsan fakirliğe karşı kendine bir zırh hazırla!” Hadisini İşârî Olarak Yorumlayan Sûfiler ve Yorumladıkları Konu 384
- Tablo 77:** “Kalbine danış.” Hadisini İşârî Olarak Yorumlayan Sûfi ve Yorumladığı Konular..... 384
- Tablo 78:** “Lâ ilâhe illallah benim kalemdir, benim kaleme sığınan ise benim azabımdan emin olur.” Hadisini İşârî Olarak Yorumlayan Sûfiler ve Yorumladıkları Konular 384
- Tablo 79:** “Rabbim bana eşyanın hakikatini göster.” Hadisini İşârî Olarak Yorumlayan Sûfiler ve Yorumladıkları Konular 385

ÖN SÖZ

■

Düşünce tarihimizin şekillenmesi, kültürel hafızamızın oluşması ve muhafazasında önemli bir yer teşkil eden menâkıbnâmeler, üzerinde ilmî bir metotla çalışıldığı takdirde başta alanımız tasavvuf olmak üzere birçok alana önemli malzeme verecek genişlikte ve zenginliktedir. Dikkate alınması önem arz eden sûfi menâkıbnâmelerinde de dinimizin iki temel kaynağı olan Kur'an ve hadislerin işâri yorumlarıyla ilgili olarak azımsanmayacak derecede malzeme bulmak mümkündür.

Bu çalışmada, sûfi menâkıbnâmelerinde işâri yorum içeren âyet ve hadislerin tespit ve tahlili, ayrıca bu yorumlardaki benzerlik ve farklılıkların ortaya konulması amaçlanmaktadır. İncelemeye dâhil edilen eserleri belirlemede, tasavvuf tarihinde iz bırakmış, farklı meşrep ve görüşlere sahip olan sûfileri anlatan menâkıbnâmeler olması sağlanmaya çalışılmıştır. Böylece bu belirleme karşılaştırma yapma imkânı vermiştir. Yapılan bu çalışmanın; tasavvuf, tefsir, hadis ilimleri başta olmak üzere birçok alanı ilgilendirmesi nedeniyle bu alanlara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

“Sûfi Menâkıbnâmelerinde Âyet ve Hadislerin İşâri Yorumları” isimli çalışmamın konu tespitinden başlayarak tüm aşamalarında desteğini ve yardımını hissettiğim çok değerli hocam Prof. Dr. Hayri Kaplan'a teşekkürlerimi sunuyorum. Çalışmam esnasında yardım ve yönlendirmesiyle yol gösteren kıymetli hocam Prof. Dr. Muhammet Yılmaz'a, katkıda bulunan tüm hocalarıma ve aynı zamanda ilim yolculuğumda her zaman beni destekleyen, dua ve yardımlarıyla her daim yanımda hissettiğim çok kıymetli babama, anneme, kardeşime ve bütün aileme teşekkürlerimi sunuyorum.

Dr. Cüveyriye İLTUŞ
Adana 2020

GİRİŞ

İslâmiyet'ten önce toplumun ve kültürün şekillenmesinde önemli etkileri olan menkabeler, İslâmiyet'le birlikte farklı bir renk ve çizgiye bürünerek toplum üzerindeki etkisini devam ettirmiştir. Bu menkabeler ilk etapta sözlü aktarım yoluyla nakledilirken daha sonra yazıya geçirilmesiyle kalıcılığını sağlamıştır. Bunların içerisinde abartılı olabilecek ifadelerin bol miktarda bulunması, bu eserlere ilmî açıdan mesafeli yaklaşılmasına neden olduğundan bu eserlerin ilmî açıdan keşfedilme hikâyesi daha geç başlamıştır. İlmî açıdan tahlil ve tenkit süzgecinden geçirilerek belli bir metot dâhilinde bu eserler incelendiğinde birçok ilim dalına önemli malzeme verecek zenginlikte ve genişlikte olduğu görülecektir.

Bu çalışma, belirlenen menâkıbnâmelerde geçen âyet ve hadislere sûfiler tarafından yapılan işârî yorumları konu edinmektedir. İslâm dininin iki temel kaynağı Kur'an ve Sünnet'tir. İslâm dairesi içinde yer alan her düşünce veya felsefi sistem kendi konumunu belirleyerek kendine yer bulma açısından bu iki kaynağa dayanmaktadır. Çünkü Kur'an genel ilke ve prensiplerden bahsederken onun pratiği ve açıklaması demek olan Sünnet de ilimlerin ortaya çıkıp sistemleşmesinde belirleyici olmuştur. Bu nedenle ilimler Kur'an ve hadisle olan bağlarını gösterme gayretinde olmuşlardır.

Zühd hareketinin tasavvuflaşması süreci ve sonraki zamanlarda sûfilerin kendi düşünce ve gönül âlemlerine uygun bir şekilde âyet ve hadisleri anlama ve yorumlama yönünde çalışma ve gayretleri olmuştur. Sûfiler, Kur'an'ın zâhir ve bâtın olmak üzere iki yönünün bulunduğu inandıkları için onun bâtınının ancak ilâhî mârifete vasıl olmuş âriflerin gönül dünyalarındaki zenginlikle elde edileceğini düşünmektedirler. İslâm düşüncesinin irfan boyutunun en önemli temsilcileri olan sûfiler, âyetleri yorumlarken kendilerine özel yorum şekli geliştirerek buna işârî yorum demişlerdir. Bu yorumlar, âyetlerin